

Finta Gergely

Húszéves a zuglói evangélikus templom orgonája

Egy-egy évforduló alkalmat adhat a visszatekintésre, hálaadásra. Így szeretnénk megállni most a zuglói evangélikus templom hangszere felszentelésének huszadik

Finta Gergely orgonaművész az Evangélikus Hittudományi Egyetem egyházzenei tanszékének mb. vezetője, a zuglói evangélikus gyülekezet kántora.

évfordulójához közeledve. Egy orgona „életében” húsz év nem nagy idő, mert ha tervezői és építői jó munkát végeztek és használói megfelelően gondozzák, akkor akár több száz évig szolgálhatja a szent zene ügyét. Húsz év elmúltával azonban egy hangszer átesik az első nagy karbantartáson. Sok orgonaszakértő azt mondja, ekkor kapja meg igazi karakterét. Ennyi idő alatt hangja összerírik. Rendszeres liturgikus szolgálatok alkalmával és hangversenyeken is megmérhetik a tervezői és kivitelezői szándékok. Az évforduló tehát kiváló alkalom a visszatekintésre.

Orgonánk sokat próbált gyülekezet templomába került. A következőkben a gyülekezet lelkésze által írt történeti összefoglalásokat alapul véve a templom építésének legfontosabb állomásait foglaljuk össze.¹ A Szuchovszky Gyula vallásánár által szervezett gyülekezetben először 1933 karácsonján tartottak istentiszteletet az Angol utcai iskola tornatermében. A templom alapkövét 1942. október 11-én tették le, az építési munkák azonban csak 1943 márciusában indultak el az akkori lelkész, Scholz László irányításával. A háború azonban közbeszólt, így 1944-re csak a parókia és a gyülekezeti terem készülhetett el a már korábban felépített szeretetház mellett. A bombázások idején az épülő templom is erősen megrongálódott. Mivel a már kész épületek helyreállítására kellett összpontosítani a munkát, csak 1948-ban kerülhetett tető alá. A belső berendezése anyagiak hiányában tovább váratott magára. A politikai légkör egyre nehezült, a használatlan épületeket gabonarakárnak sajátították ki. Hogy ezt elkerüljék, 1950-ben vakolatlan falak között, pusztá földre állított lócákkal, a gyülekezeti teremből áthozott, ideiglenesen felállított oltárral és szószékkel ideiglenesen *használatba vették* a templomot. Az ezt követő években kis lépésekben épült ki az elektromos hálózat, a szentély, a padlózat. A 60-as években készült az álmennyezet, a szószék és a huszonnégy templompad. A 70-es években további berendezésekkel egészült ki a templom. A legfontosabb változást azonban a Teológiai Akadémia Zuglóba költözése jelentette. Ettől kezdve a zuglói templomot közösen használja a zuglói gyülekezet a teológushallgatók és tanárok közösségével.

¹ Tamásy Tamás: *A reménység gyülekezete. A Zuglói Evangélikus Gyülekezet története*. Budapest 1998; Tamásy Tamás — Tamásyné Szabó Erzsébet: „A Budapest-Zuglói evangélikus Egyházközség”, in *A Magyarországi Evangélikus egyház Déli Egyházkerületet az ezredfordulón*. Szerk. Sóllyom Jenő. Budapest 2002. 313kk.

A fent ismertetett nehéz körülmények ellenére a gyülekezetalapítástól kezdve igyekeztek színvonalas egyházzenei élet megvalósítására ífj. Szuchovszky Gyula, majd Izák István kántor vezetésével. Énekkart szerveztek. 1954-ben pedig a Fasori Gimnázium kétmanuálos harmóniumát kapta meg a gyülekezet. A hangszer 1955-ben pedállal bővítették. Később elektromos orgonautánzt került a karzatra. Az ideiglenes megoldások azonban csak erősítették a vágyat, hogy a tágas, jó akusztikájú templomnak méretében, és stílusában is illő orgonája legyen.

Az 1970-es évek végén Magyarországon járt egy német küldöttség a Vesztfáliai Tartományi Egyházból, amely felajánlotta, hogy egy új orgonával támogatja a Magyarországi Evangélikus Egyházat. Az egyházvezetés úgy döntött, hogy ezt a hangszer a teológia részére építik fel a zuglói templomban. A kivitelezésre nem német céget bíztak meg, hanem a magyarországi Aquincum Orgonauzemet. Az ügyet az első pillanattól felkarolta Trajtler Gábor, akinek vázlatlapjain percek alatt megszületett a koncepció zenei és képi alapötlete: egy barokk elvek szerint épülő mechanikus csúszkaládás hangszer, melynek homlokzata a templom egyszerű díszítéséhez illeszkedően egy kitárt kézbe alászálló Szentlélek galambot szimbolizál².

A hangszer zenei koncepciója is Trajtler Gábor nevéhez kötődik. Alább az orgonareform-mozgalom alapelveivel vetjük össze az általa tervezett zuglói orgonát.³

A művek elhelyezésének koncepciója nagy vonalakban megfelel a kisebb észak-német orgonákénak: magasan elhelyezett főmű alatt kisebb mellmű található. A pedál sípsorai pedig c és cis oldalra osztva két oldalt helyezkednek el. Az eredeti elképzelés szerint a főmű a karzat belmagasságának második harmadába került volna. A terveket később módosították, a magas karzat teljes helykihasználása érdekében a műveket kissé megnyújtották. Az egyes művek így lábszámukhoz képest mintegy egyharmadnyival nagyobb belmagasságúak lettek. Míg a mellmű az észak-német hangszeren közvetlenül a játszóasztal fölött található, itt magasabbra került. Ez az elhelyezés akusztikailag kedvezőbb kihangzást biztosít az orgona minden egyes művének, növeli a főmű és a mellmű eltérő hangzását a templomtérben, a teljes magasság kihasználása pedig megfelel az észak-német koncepciónak. A pedáltornyok külön házrészben való megépítését a 8' magasság nem indokolja. Nem is lett volna célravezető, mert a karzat alapterületéből sokat vett volna el. Így a hangszer második (Brustwerk) és harmadik (Hauptwerk) emelete közötti vonalban kapott helyet. Így vált lehetővé az, hogy a homlokzat a reform elvei szerint tükrözze az egyes művek elhelyezkedését és egyben a tervezett szimbólum is megvalósulhasson.

² Szabó Lajos: „Magasztallak, Uram a népek között. A Teológiai Akadémia orgonájának szentelése a zuglói templomban”, in *Evangélikus Élet*. 1984. október 7.

³ Az orgonareform-mozgalom alapelveit Trajtler Gábor szisztematikusan foglalja össze. Vö. Trajtler Gábor: „Az orgonareform-mozgalom és a 25 éves Deák téri orgona”, in *Magyar Egyházzene* V (1997/1998) 65.

A diszpozíciót most Arp Schnitger hasonló nagyságú grasbergi orgonájának hangképével vetjük össze.⁴

Grasberg HW.		Zugló HW.		Grasberg BW		Zugló BW	
Principal	8'	Principál	8'	Gedackt	8'	Holzgedackt	8'
Rohrflöit	8'	Koppelflöte	8'	Rohrflöit	4'	Rohrflöte	4'
Octav	4'	Oktav	4'			Quint	2 ² / ₃ '
Nasat	3'	Flöte	4'	Waldtflöit	2'	Principal	2'
Octav	2'	Oktav	2'	Quint	1 ¹ / ₃ '	Terz	1 ³ / ₅ '
Sesquialt	2x	Blockflöte	2'	Scharf	4x	Scharf	3x
Mixtur	4–6x	Mixtur	3x	Dulcian	8'		
Trommett	8'	Trompete	8'				

Grasberg Ped.		Zugló Ped.	
Subpaß	16'	Subbass	16'
Gedackt	8'	Principalbass	8'
Octav	4'	Choralbass	4'
Mixtur	4x	Rauschbass	2x
Posaune	16'	Posaune	16'
Trommett	8'		
Cornett	2'		

A két orgona főművének közös jellemvonása, hogy mindkettőn teljesen kiépített principáltkart találunk 8'-tól a mixturákig. A nyelvkart mindkét orgonán egy markáns trombita képviseli. A kétlábás fuvola hiánya Schnitger főművén inkább a grasbergi hangszer különlegessége. Az észak-német mester legtöbb hangszerének főművén a principál 2' mellett bőméretű fuvola, általában Waldflöte is található. Ezen a ponton tehát a zuglói diszpozíció —a Waldflötéhez hasonló, de annál kicsit szűkebb és ezáltal színesebb Blockflöte 2' regiszterrel— következetesen követi az észak-német típust. Eltérés viszont, hogy Schnitger —más hangszereihez hasonlóan— a 4' fuvolát a főművön kevésbé tartja fontosnak, mint a kevert regisztereket. A zuglói főművön nem találunk szólisztikus kevert regisztert, van viszont egy telt hangzású, bő méretezésű 4' fuvola.

A második manuál 8' és 4' fekvése ill. hangkoronája mindkét orgonán hasonlóan épül fel: 8' földött, 4' fuvola, 2' principál, Scharf kevert regiszter. Zuglóban nincs 1 ¹/₃' kvint. Az aliquotregisztereket a 8' két felhangregisztere, a 2 ²/₃' kvint és az 1 ³/₅' terc képviseli. Hangsúlyos eltérés a nyelvregiszter hiánya a zuglói hangszeren. Ennek oka minden bizonnyal az anyagi eszközök korlátozott voltára vezethető vissza. Csak a legfontosabb nyelvregiszterek építésére volt lehetőség. Tekintettel arra, hogy a viszonylag nagy térbe viszonylag

⁴ A grasbergi orgona leírását ld. Vogel Harald: *Lade Günter, Borger-Keweloh Nicola, Orgeln in Niedersachsen*. Bremen 1997. 182kk és 338.

kis orgona került, az erőteljesebb trombita (a főművön) és puzón (a pedálon) bizonyult fontosabbnak. A nyelvregiszter pótlásának szándéka indokolja, hogy az aliquotregiszterek itt, a Brustwerken találhatóak. Különbség mutatkozik a használatban is: míg Schnitgernél és kortársainál a sesquialtera elsősorban a plénum színesítésére szolgáló repetáló változat, addig Zuglóban két sorra bontva épül meg. A zuglói kvint és terc regiszter első sorban szólisztikus feladatokra hivatott és csak másodlagos célja a mellmű plénumának teltebbé, színesebbé tétele. A 2' fekvésben mutatkozó különbség, inkább a grasbergi Schnitger-orgona különlegessége, hiszen Schnitger és kortársai hangszerei legtöbbször Brustwerkjén van principál 2'. Grasbergben viszont a 2' Waldflöte képviseli ezt a fekvést.⁵

A két orgona pedáljának diszpozíciója rokon vonást mutat abban, hogy 16' Subbassra épül és principálmenzúrával készített kevert regiszter koronázza. Feltűnő különbség az, hogy a zuglói hangszer pedálján csak egy nyelvregiszter található, míg Schnitger orgonáján a 8' és 2' fekvésben is találunk nyelvregisztert. A szerényebb zuglói diszpozícióban —ahogyan azt már fentebb említettük— a leglényegesebbre kellett törekedni, és a legindokoltabb, pedálnak —különösen nagyobb térben— jellegzetes karaktert és erőt adó regiszter a 16' puzón.

A hangszer teljesen mechanikus szerkezete, csúszka-rendszerű szelládái megfelelnek az orgonareform szellemiségének, és egyben a legkorszerűbb mai elvárásoknak is. A 80-as évek irányzatának megfelelően épült meg a traktúra alsó vezetéssel. A szélnyomás az orgonareform szellemében egyik művön sem éri el a 80 mm-t. A barokk gyakorlattól eltérően Zuglóban művenként különböző; főmű: 65 mm, mellmű: 55 mm, pedál: 75 mm. A kivitelezési terveket Gáll István készítette.

A menzúrálásnál nem historikus minták másolására törekedett a tervező, hanem a tér adottságait és saját tapasztalatait figyelembe véve irányította a kivitelezőket. A változatosságra törekvés mutatkozik meg abban, hogy az egy sípcsaládba tartozó regisztereknek gondosan más-más haladványt választott Trajtlér Gábor. Ezzel párhuzamosan szem előtt tartotta azt is, hogy az egyes regiszterek egymással jól keveredjenek.

Az, hogy a hangszer hangzása igazolja a terv nyomán kialakult elvárásokat, köszönhető annak is, hogy a sípok anyagának megválasztásánál nem kellett kompromisszumot kötni, mindenhez a legmegfelelőbbet választhatták. A Varga László által Szakács Péter segítségével készített intonációt művészi igény jellemzi. A principálok hangja markáns, de egyben éneklő. A fuvolák és aliquotregiszterek hangja színes, finom. A mixtúrák úgy adnak fényt és csillogást, hogy nem élesek. A nyelvek meggyőzően koronázzák meg a hangzást.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a zuglói orgona egyértelmű értékrendet tükröz, de az alkalmazott elveket úgy gondolta újra a tervező a kivite-

⁵ Vö. a főmű ismertetésével.

lezőkkel együtt, hogy az adott akusztikai és anyagi körülményekhez képest legarányosabb, legjobb megoldás születhessen.

1997-ben —a templomban végzett festés után— került sor a nagy karbantartásra az orgonát építő Aquincum Orgonaüzem munkájával, e sorok írójának irányításával. Ennek során a sípok tisztítása mellett az intonáció apróbb korrekciójára is sor került. Növelték a nyelvregiszterek keveredő képességét. A hangolást pedig a kiegyenlített temperatúráról egy Werckmeister nyomán kialakított hangolásra változtattuk, mely nem korlátozza egy hangnem használatát sem, de egyéni karaktert kölcsönöz az egyes hangnemeknek.

A hangszer kiválóan, megbízhatóan működik. Alig igényel karbantartást. A heti és napi liturgikus használat mellett szolgálja teológus és zeneiskolás hallgatók oktatását, gyakorlását. CD-, rádió- és lemezfelvételek készültek rajta. Minden évben megszólal három adventi zenés áhítaton és további két-három egyházzenei hangversenyen. Számos magyar művész mellett több külföldi vendég —köztük az avatás szolgálatát végző, Vesztfáliából érkezett Arno Schönstedt— is meglelégedéssel játszott a zuglói evangélikus templom orgonáján. A legtöbb örömet azonban valószínű e sorok írójának szerzi, aki immár tizenyolc éve játszhat rajta rendszeresen.

Az elmúlt húsz év messzemenően igazolja a zuglói evangélikus templom orgonájával kapcsolatos elvárásokat és célkitűzéseket. Köszönet érte!

1984. szeptember 16-án du. 6 órakor istentisztelet keretében

ORCONASZENTELŐ ZENÉS ÁHÍTATOT tartunk.

M Ű S O R

D. Buxtehude ó-moll toccata
C. Böhm kéz korárelőjáték
Jézus, Megváltónk sirba szállt (215)
Jér, kérjük Isten állbot Szentlelkéz (232)
H. Schütz Sincet dem Herrn (98. zsolzár)
- kétkórusos mozetta

N. Bruhns e-moll prelódium és fúga
W. Stockmaler Variációk A. Schönberg témájára
J. S. Bach Esz-bur szonára
Der Geisz hilft unsrer Schwachheit auf - kétkórusos mozetta
Három korárelőjáték
Jér, bicsérjük Istenet (40)
Ur Jézusunk, fordulj hozzánk (279)
Mi vagyunk: hiszünk Istenben (247)
a-moll prelódium és fúga

JCÉT HIRDET

DR. HEINRICH REISS

a Vesztfáliai Evangélikus Egyház elnöke

Orconál

D. ARNO SCHÖNSTEDT

Közreműködők

a LUTHERÁNIA ÉNEK- ÉS ZENEKARA

Weitler Jenő vezényelével

A belépés díjmentes!

Ústen iránti hálával közöljük, hogy az Evangélikus Teológiai Akadémia számára épített orcona elkészült a zoolói evangélikus gyülekezet templomában (Bpest, xiv, Lócsi út 32).

Az új orconát 1984. szeptember 16-án, vasárnap de. 11 órakor istentisztelet keretében szentelti fel

DR. KÁLDY ZOLTÁN

püspök-elnök, az LVSZ elnöke

Az orconaszentelő istentiszteleten

D. ARNO SCHÖNSTEDT

professzor, a Vesztfáliai Evangélikus Tartományi Egyház zeneigazgatója orconál és az Evangélikus Teológiai Akadémia énekkara szolcál.

Erre az alkalomra híveinket és minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Budapest, 1984. augusztus hó

Evangélikus Teológiai Akadémia